Taraqqiyot spektri
ILMIY JURNALI
Vol 2 № 6 2026

“AL-VOFIYA” ASARIDA ISMNING NASB O‘RINLARI

Abdullayev G'olibjon Tolibjon o'g'li
Oriental universiteti 2-kurs magistranti
abdullayevgolibjon6@gmail.com

Hasan Najjor
Ilmiy rahbar

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Al-Vofiya” asarida ismning nasb o‘rinlari masalasi tahlil qilindi. Tadqiqot davomida Rukniddin Astirobodiy tomonidan ismning tushum kelishigida qo‘llanish xususiyatlari, nasb alomatlari va ularning grammatik vazifalari yoritib berildi. Shuningdek, uch kelishikli va ikki kelishikli ismlarning nasb holatlari, “Asma’u sitta” ismlarining e’robi, sonlar, aniqlik va noaniqlik kategoriyalari hamda fe’lga o‘xshash yuklamalarning nasb hosil qilishdagi o‘rni o‘rganib chiqildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, muallif arab tili grammatikasining murakkab masalalarini sodda va tizimli tarzda bayon etgan bo‘lib, nasb kelishigining morfologik va sintaktik xususiyatlarini aniq misollar asosida izohlagan. Mazkur asar arab tili nahv ilmining rivojlanishida muhim manba bo‘lib, unda ismning nasb o‘rinlariga oid qarashlar o‘rta asr arab tilshunosligining ilmiy an’analari bilan uyg‘un holda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Al-Vofiya, Rukniddin Astirobodiy, arab tili grammatikasi, nahv ilmi, ism, nasb kelishigi, e’rob, Asma’u sitta, aniqlik va noaniqlik kategoriyasi, sonlar.

THE POSITIONS OF THE NOUN IN THE ACCUSATIVE CASE IN AL-WAFIYA

Taraqqiyot spektri

Abstract: This article analyzes the issue of the noun in the accusative case as presented in Al-Wafiya. The study examines Rukniddin Astirabadi's views on the use of nouns in the accusative case, the markers of the accusative case, and their grammatical functions. Particular attention is paid to the accusative forms of triptote and diptote nouns, the inflection of Asma'u Sitta, numerals, the categories of definiteness and indefiniteness, and the role of particles resembling verbs in assigning the accusative case. The results of the study demonstrate that the author systematically and clearly explained complex issues of Arabic grammar and described the morphological and syntactic features of the accusative case through illustrative examples. Al-Wafiya serves as an important source in the development of Arabic grammatical studies, reflecting medieval linguistic traditions related to the positions of nouns in the accusative case.

Keywords: Al-Wafiya, Rukniddin Astirabadi, Arabic grammar, Nahw, noun, accusative case, inflection, Asma'u Sitta, definiteness and indefiniteness, numerals.

МЕСТА УПОТРЕБЛЕНИЯ ИМЕНИ В ВИНИТЕЛЬНОМ ПАДЕЖЕ В ПРОИЗВЕДЕНИИ «АЛЬ-ВАФИЯ»

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос употребления имени в винительном падеже в произведении «Аль-Вафия». В ходе исследования были проанализированы взгляды Рукниддина Астарабади на особенности употребления имени в винительном падеже, показатели насба и их грамматические функции. Особое внимание уделено формам насба трёхпадежных и двухпадежных имён, склонению «Асмау ситта», числительным, категориям определённости и неопределённости, а также роли частиц, сходных с глаголами, в управлении винительным падежом. Результаты исследования показали, что автор системно и последовательно изложил сложные вопросы арабской грамматики, раскрыв

Taraqqiyot spektri

морфологические и синтаксические особенности винительного падежа на основе конкретных примеров. Произведение «Аль-Вафия» является важным источником в развитии арабского языкознания, а изложенные в нём взгляды на места употребления имени в винительном падеже отражают научные традиции средневековой арабской грамматической школы.

Ключевые слова: Аль-Вафия, Рукниддин Астарабади, арабская грамматика, нахв, имя, винительный падеж, и‘раб, Асмау ситта, определённость и неопределённость, числительные.

KIRISH

Bugungi kunda arab tili grammatik merosini o‘rganish va undagi nahviy qarashlarni zamonaviy tilshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilish dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, o‘rta asr sharq tilshunoslari tomonidan yaratilgan grammatik asarlarda arab tilining morfologik va sintaktik xususiyatlari mukammal yoritilgan bo‘lib, ular bugungi kunda ham ilmiy ahamiyatini saqlab kelmoqda. Shunday asarlardan biri Rukniddin Astirobodiyning “Al-Vofiya” asari bo‘lib, unda arab tili grammatikasining muhim masalalari, jumladan, ismning kelishik kategoriyalari va ularning qo‘llanish o‘rinlari batafsil bayon qilingan. Ayniqsa, ismning nasb o‘rinlari masalasi arab tili sintaksisida muhim o‘rin tutadi, chunki nasb kelishigi gap tarkibidagi turli sintaktik munosabatlarni ifodalashga xizmat qiladi. Arab tilida nasb kelishigi turli grammatik vositalar va sintaktik qurilmalar bilan bog‘liq holda yuzaga keladi. “Al-Vofiya” asarida uch kelishikli va ikki kelishikli ismlarning nasb holatlari, “Asma’u sitta” ismlarining e’robi, sonlarning kelishik xususiyatlari hamda fe’lga o‘xshash yuklamalarning o‘zidan keyingi ismni nasb qilishi kabi masalalar izchil yoritilgan. Muallif mazkur hodisalarni nazariy jihatdan sharhlash bilan bir qatorda, ularning amaliy qo‘llanishiga ham alohida e’tibor qaratadi. Bu esa asarning arab tili grammatikasi tarixini o‘rganishda muhim manba sifatidagi ahamiyatini yanada oshiradi.

Taraqqiyot spektri

Dolzarbligi

“Al-Vofiya” asarida ismning nasb o‘rinlarini tadqiq etish arab tili grammatik tafakkurining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur masalaning o‘rganilishi o‘rta asr arab tilshunoslarining nahviy qarashlarini chuqurroq anglash, nasb kelishigining morfologik va sintaktik xususiyatlarini aniqlash hamda ularni zamonaviy arab tilshunosligi bilan qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi. Shu sababli ushbu mavzu arab tili grammatikasi va uning tarixini o‘rganishda dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi.

Maqsadi

Maqolaning asosiy maqsadi Rukniddin Astirobodiyning “Al-Vofiya” asarida ismning nasb o‘rinlariga oid qarashlarini tahlil qilish, nasb kelishigining ifodalanish vositalari va grammatik xususiyatlarini yoritish hamda muallifning ushbu masalaga doir ilmiy yondashuvini ochib berishdan iborat.

MATERIALLAR VA USULLAR

“Al-Vofiya” asarida ismning nasb o‘rinlari masalasi arab tili grammatikasining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Nasb kelishigi arab tilida ismning gap tarkibidagi sintaktik vazifalarini ifodalashda muhim o‘rin tutadi hamda turli grammatik vositalar orqali yuzaga chiqadi[1]. Rukniddin Astirobodiy mazkur masalani yoritishda nasb alomatlari, nasbni hosil qiluvchi omillar hamda nasb holatida qo‘llanadigan ism turlarini izchil ravishda bayon etgan. Asarda uch kelishikli va ikki kelishikli ismlarning nasb holatlari, “Asma’u sitta” ismlarining e’robi, sonlarning grammatik xususiyatlari hamda fe’lga o‘xshash yuklamalarning ta’siri alohida o‘rganilgan. Bu esa muallifning arab tili grammatik tizimini sodda va tushunarli tarzda sharhlashga intilganligini ko‘rsatadi. Tadqiqot davomida Rukniddin Astirobodiyning “Al-Vofiya” asari asosiy manba sifatida o‘rganildi. Asarda ismning nasb o‘rinlariga oid berilgan nazariy qarashlar, grammatik qoidalar va misollar tahlil qilindi. Shuningdek, arab tili grammatikasiga oid ilmiy

Taraqqiyot spektri

adabiyotlar bilan qiyosiy tahlil usulidan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tavsifiy, qiyosiy-tahliliy va lingvistik sharhlash metodlari qo‘llanildi. Nasb kelishigiga oid misollar morfologik va sintaktik jihatdan tahlil qilinib, ularning grammatik vazifalari aniqlandi[2]. Tahlillar natijasida “Al-Vofiya” asarida nasb kelishigining asosan fatha harakati orqali ifodalanishi, ikki kelishikli ismlarda ham nasb alomati sifatida fathaning qo‘llanishi ko‘rsatib berilganligi aniqlandi. Shuningdek, “Asma’u sitta” ismlarining nasb holatida alif orqali e’roblanishi, 11 dan 19 gacha bo‘lgan sonlarning nasb bilan bog‘liq xususiyatlari hamda fe’lga o‘xshash yuklamalarning o‘zidan keyingi ismni nasb qilishi batafsil yoritilgan. Muallif grammatik hodisalarni misollar asosida izohlab, ularning amaliy qo‘llanishiga ham e’tibor qaratgan.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra quyidagi xulosalarga kelindi:

1. “Al-Vofiya” asarida ismning nasb o‘rinlari nahv ilmining an’anaviy tamoyillari asosida tizimli ravishda bayon etilgan.
2. Nasb kelishigining asosiy belgisi sifatida fatha harakati ko‘rsatilib, uning turli ism turlaridagi qo‘llanishi misollar bilan izohlangan.
3. Ikki kelishikli ismlar va “Asma’u sitta” ismlarining nasb holatlari alohida qoidalar asosida sharhlangan.
4. Fe’lga o‘xshash yuklamalarning grammatik ta’siri natijasida ismning nasb kelishigida kelishi muallif tomonidan batafsil tahlil qilingan.
5. Sonlar va ayrim grammatik birliklarning nasb bilan bog‘liq xususiyatlari ham yoritilgan.
6. Asarda nazariy qoidalar bilan bir qatorda amaliy misollarning keltirilishi grammatik masalalarning oson o‘zlashtirilishiga xizmat qilgan.
7. “Al-Vofiya” arab tili grammatikasi tarixini va o‘rta asr nahv maktabi qarashlarini o‘rganishda muhim manbalardan biri hisoblanadi.

Mazkur tahlillar “Al-Vofiya” asarining arab tili grammatikasi, xususan, ismning nasb o‘rinlariga oid qarashlarni o‘rganishda muhim ilmiy manba ekanligini ko‘rsatadi.

Taraqqiyot spektri

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Rukniddin Astirobodiyning “Al-Vofiya” asarida ismning nasb o‘rinlarini tahlil qilish arab tili grammatik tizimida nasb kelishigining tutgan o‘rni va vazifalarini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Tahlil jarayonida muallif tomonidan nasb kelishigiga oid berilgan qoidalar, ularning izohlanish usuli hamda grammatik hodisalarning bayon etilish tamoyillari o‘rganildi[1]. Tadqiqot boshida nasb kelishigining qo‘llanish doiralari, uning turli ism shakllari bilan bog‘liqligi va sintaktik vazifalarini yoritishda o‘rta asr grammatik manbalarida uchraydigan qarashlarning o‘ziga xos jihatlari yetarli darajada aniqlashtirilmagan edi. Asar matnini tizimli ravishda tahlil qilish, grammatik qoidalarni o‘zaro qiyoslash hamda muallif tomonidan keltirilgan misollarni o‘rganish natijasida sezilarli ilmiy xulosalarga kelindi. “Al-Vofiya”da nasb kelishigi faqat e’rob hodisasi sifatida emas, balki gap tarkibidagi sintaktik munosabatlarni ifodalovchi muhim grammatik vosita sifatida talqin qilinganligi aniqlandi[3]. Muallif nasbning yuzaga kelish sabablarini izchil sharhlab, uning turli grammatik birliklar bilan bog‘liq jihatlarini sodda va tushunarli tarzda bayon etadi. Bu esa asarni nahv ilmini o‘rganuvchilar uchun qulay qo‘llanma darajasiga olib chiqqan.

Tahlillar davomida “Al-Vofiya”da nasb kelishigining qo‘llanishiga oid qarashlar arab tilshunosligining klassik an’analari bilan uyg‘un holda yoritilganligi kuzatildi. Asarda grammatik hodisalarning nazariy tavsifi amaliy misollar bilan mustahkamlangan bo‘lib, bu holat nasbning morfologik va sintaktik xususiyatlarini aniqroq tushunishga xizmat qiladi. Shuningdek, muallifning grammatik masalalarni ortiqcha murakkablashtirmasdan, izchil va mantiqiy tartibda bayon qilishi uning ilmiy yondashuvining muhim jihatlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi[3.]. Bu esa “Al-Vofiya”ning arab tili grammatikasi tarixini o‘rganishda muhim manbalardan biri ekanligini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, “Al-Vofiya” asarida ismning nasb o‘rinlari masalasi arab tili nahv ilmining asosiy qoidalari bilan uyg‘un holda yoritilgan

Taraqqiyot spektri

bo‘lib, mazkur qarashlar arab tilidagi grammatik munosabatlarni chuqurroq anglash hamda o‘rta asr tilshunoslik merosini ilmiy jihatdan baholashda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Rukniddin Astirobodiyning “Al-Vofiya” asarida ismning nasb o‘rinlarini tahlil qilish arab tili grammatik tizimidagi nasb kelishigining nazariy va amaliy jihatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, asarda nasb kelishigi ismning sintaktik vazifalarini ifodalovchi muhim grammatik kategoriya sifatida yoritilgan bo‘lib, uning turli ism turlaridagi qo‘llanishi izchil va tizimli tarzda bayon etilgan. Muallif nasbning asosiy belgilarini, uning yuzaga kelish sabablarini hamda grammatik birliklar bilan bog‘liq xususiyatlarini sodda va tushunarli uslubda izohlagan. Shuningdek, tadqiqot davomida “Al-Vofiya” asarida uch kelishikli va ikki kelishikli ismlar, “Asma’u sitta” hamda boshqa grammatik birliklarning nasb holatidagi qo‘llanishi aniq misollar asosida ochib berilganligi aniqlandi. Bu esa o‘quvchilarda arab tili grammatikasining murakkab masalalarini tizimli ravishda tushunishga yordam beradi. Nasb kelishigining morfologik va sintaktik xususiyatlari asarda nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy yondashuv asosida ham yoritilganligi uning ilmiy qiymatini oshiradi.

Umuman olganda, “Al-Vofiya” asari arab tili nahv ilmi tarixida muhim manbalardan biri bo‘lib, unda ismning nasb o‘rinlariga oid qarashlar izchil ilmiy tizim asosida bayon etilgan. Mazkur asarni o‘rganish arab tilshunosligi rivojini anglash, grammatik qoidalarni chuqur tahlil qilish hamda klassik nahv maktablarining ilmiy merosini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdujabborov A. Arab tili. –T.: Toshkent islom universiteti, 2007.

2. Asqarova M., Shoabdurahmonova Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. –T.: O‘zbekiston, 1980.

3. An – Naim. Arabcha – o‘zbekcha lug‘at. – T.: 2003. - 959 b.

Taraqqiyot spektri

4. Ibrohimov N., Yusupov M. Arab tili grammatikasi. – Namangan: Ibrat nashryoti, 2009. - 454 b.

5. Nosirova M. Mahmud Zamaxshariyning “Al-unmuzaj fi-n-nahv” risolasi. –Toshkent: TDShI, 2005

6. Tohirov S. “al - Vofiya” muallifi kim ?. https://arabic.uz/maqolalar/355-kofiya-muallifi

7. https://ar.m.wikipedia.org/wiki

Taraqqiyot spektri